

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Acar, H. (2019). “Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2934-2952.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.04.2019

Araştırma Makalesi

TÜRK SİYASAL HAYATINDA ŞEYH SAİT İSYANI

Dr. Hasan ACAR

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Işıklar JAMYO

hasanacar.uludag@gmail.com

OCRID ID: 0000-0001-8956-7836

Öz

Türk siyasal hayatı, günümüzde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile devam etmekte olan bir süreçtir. Söz konusu bu tarihi süreç içerisinde isyanlar, ekonomik çıkmazlar, hükümet krizleri, güçsüz koalisyon hükümetleri, darbeler ve darbe teşebbüsleri gibi olumsuz olarak nitelendirilebilecek pek çok sancılı dönem yaşanmıştır. Şeyh Sait İsyanı, bu olumsuzlukların bir örneği olarak Cumhuriyetin henüz kuruluş yıllarında meşru hükümete karşı ortaya çıkmış bir isyan hareketidir. Toplumsal yapı üzerinde etki kurmak amacıyla dini söylemler kullanılarak ortaya çıkan bu isyan hareketi, iç ve dış politikada amacının ötesinde bir takım sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına vesile olan bu süreç, devletin dış politikada bazı olumsuz durumlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Dış politikadaki önemli sorun alanlarından biri olan Musul meselesi, bu süreçte devletin aleyhine sonuçlanmıştır. İsyanın etkisiyle devletin iç ve dış politikada yaşadığı olumsuzluklar, bu sürecin tüm yönleriyle aydınlatılmasını gerektirmiştir. İsyanın esas amacını ortaya koyma çabasıyla Şeyh Sait'in kişiliği, dönemin siyasi şartları, isyanın gelişim süreci ve sonuçları araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, dini söylemlerle gelişen bu isyan hareketinin esas amacının meşru cumhuriyet yönetiminin reddine yönelik olduğum kanaatine varılmıştır. Konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda etnik kimlik vurgusuna da yer verilmekle birlikte, bu çalışmada isyan hareketinin esas kaynağının dinin siyaset üzerinde sağlamaya çalıştığı etki olduğu değerlendirilmiştir. Bahsedilenlerden yola çıkarak ortaya çıkan bu çalışmanın amacı, demokratik meşru düzene karşı bir başkaldırı olarak gelişen Şeyh Sait İsyanı'nı nedenleri ve sonuçlarıyla izah ederek, bu isyanın Türk siyasal hayatına olan etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, Osmanlı Modernleşmesi, Şeyh Sait İsyanı, Bölgesel İsyanlar, Etnik ve Dini Temelli İsyanlar.

SHEIKH SAID REBELLION IN TURKISH POLITICAL LIFE

Abstract

Turkish political life is a process that continues with Presidency Government System on today. During this historic period, many pains have been experienced which may be considered as negative, such as riots, economic dilemmas, government crises, weak coalition governments, coups and coup attempts. The Sheikh Said Rebellion, as an example of these negativities, was a rebellion movement against the legitimate government in the early years of the Republic. This rebellion movement, which emerged by using religious discourses in order to influence the social structure, has produced a number of consequences in domestic and foreign policy. This process, which led to the closure of the Progressive Republican Party during the transition to multi-party political life, caused the state to encounter some negative situations in foreign policy. The Mosul question, one of the major problem areas in foreign policy, has been concluded against the state in this process. Due to the rebellion, the negativity of the state in domestic and foreign policy has required the illumination of all aspects of this process. In the effort to reveal the main purpose of the revolt, the personality of Sheikh Said, the political

conditions of the period, the development process and the results of the revolt were investigated. As a result of the research, it was concluded that the main purpose of this rebellion movement, which developed with religious discourses, was for the rejection of legitimate republican administration. Other studies on the subject include the emphasis on ethnic identity, but the main source of the rebellion movement in this study is the effect of religion on politics. The aim of this study, which emerged from the aforementioned, is to reveal the effects of this rebellion on the Turkish political life by explaining the Sheikh Said Rebellion which evolved as an uprising against the democratic legitimate order.

Keywords: Turkish Political Life, Ottoman Modernization, Sheikh Said Rebellion, Regional Rebellions, Ethnic and Religious Revolts.

1. GİRİŞ

Şeyh Sait İsyanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkan ilk büyük isyandır (Koç, 2013: 153). Diyarbakır ili Eğil nahiyesine bağlı Piran köyünde, 13 Şubat 1925 tarihinde, asker kaçaklarını saklayan Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdurrahim tarafından kaçakların askeri birliğe teslim edilmesi talebine silahla verilen karşılık sonucunda çıkan çatışmayla başlayan bu isyan (Değerli, 2010: 99-100), kısa sürede genişlemiş ve geniş bir bölgede cereyan eden ayaklanmanın temelini oluşturmuştur. Şeyh Sait, bölge halkını İslam dini adına ayaklanmaya çağıran bir bildiri yayınlarak isyana davet etmiştir (Serenti, 2012). Söz konusu bu başkaldırı kısa sürede birçok bölgeye yayılarak devlet nezdinde tehlikeli bir hal almıştır.

Şeyh Sait İsyanı'nın isyancılar açısından ortaya çıkma gerekçesi, laiklik düşüncesinin ve hilafetin kaldırılmasının toplumun bazı kesiminde yarattığı rahatsızlık (Koç, 2013: 153) olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurularak, Osmanlı Devleti'nin tarihe karışmasıyla birlikte toplum içerisinde bir grup, kendilerini Türk milletinin fertlerinden ayrı görerek bağımsızlık peşine düşmüşlerdir. İsyanın gerekçesi olarak “dinin elden gittiği” ve “Türkiye'nin hilafetsiz olmayacağı” düşüncesi (Serenti, 2012) esas olarak gösterilmiş olmakla birlikte ortaya çıkan tablo isyanın amacından farklı bir hal almıştır.

Şeyh Sait İsyanı'nın amacını doğru anlamak ve Şeyh Sait'in hangi nedenlerle meşru devlet düzenine karşı bir isyan hareketinin öncülüğünü yaptığını ifade etmek için onun kişiliğine kısaca değinmekte fayda vardır.

2. ŞEYH SAİT KİMDİR?

Şeyh Sait, 1865 yılında Şeyh Mahmut Feyzi'nin yedi çocuğundan biri olarak Elazığ'ın Palu ilçesinde dünyaya gelmiştir. Dedesi Şeyh Ali Septi, Doğu Anadolu'da Nakşibendî tarikatının ve aynı zamanda Malatya, Elâzığ, Erzurum, Bingöl ve Muş illerinde bulunan medreselerinin yöneticisidir (Deniz, 2007: 15). Şeyh Sait'in dedesi Şeyh Ali Septi, 200 yıl kadar önce Diyarbakır'ın Septi köyünden gelerek Palu'nun Kasımiye mahallesine yerleşmiş ve şeyhliğine burada devam etmeye başlamıştır. Bir süre sonra nüfuz meselesinden dolayı

çevredeki ağa ve beyler ile arası açılarak Erzurum'un Hınıs ilçesine göçmek durumunda kalmıştır (Toker, 1998: 37).

Şeyh Sait henüz bir yaşındayken babası Şeyh Mahmut Feyzi, ailesi ile birlikte Erzurum'un Hınıs ilçesine yerleşmiştir. Şeyh Sait, ilk eğitimini babası ve dedesi tarafından tasavvuf ilmi üzerine almıştır. Daha sonra Arapça, Farsça, Kürtçe ve Zazaca dilleri üzerinde iyi bir eğitim almıştır. Bunun yanında dini ilimler, filoloji, sosyoloji, matematik, astronomi ve felsefe alanlarında da eğitim görmüştür. Şeyh Sait, hayatı boyunca toplamda üç defa evlenmiştir. İlk evliliği olan Emine hanımdan üç erkek dört kız olmak üzere toplam yedi çocuğu olmuştur. Hanımı vefat ettikten sonra Miralay Halit Bey'in kız kardeşi Fatma Hanım ile evlenmiş ve kendisinden de Ahmet isminde bir oğlu olmuştur. Diğer bir hanımı olan Nazife hanımdan ise Azize ve Abdulhalık isminde iki çocuğu daha dünyaya gelmiştir. (Deniz, 2007: 15).

Şeyh Sait, köklü ve varlıklı bir aileden gelmekteydi. Toplum içinde büyük bir saygınlığı ve otoritesi bulunmaktaydı. Aynı zamanda kendisine bağlı birçok aşiretin de reisi konumundaydı. Varlıklı bir kişi olup ticaretle ilgilenmekteydi. Dedesinin de şeyhliğini yaptığı Nakşibendî tarikatının idarecisi konumundaydı ve uzak yerlerden kendisini görmek isteyen birçok müritleri vardı. Şeyh Sait, isyanı başlattığı zamanda altmış yaşını geçkin, ilim ve tasavvuf sahibi ve aynı zamanda varlıklı bir kişiydi. Bu nedenle isyana neden öncülük ettiğini anlamak düşündürücü olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda *Cumhuriyet Gazetesi* yazarı Yusuf Mazhar'ın 19 Mayıs 1925 tarihli mektubunda kendisiyle ilgili bazı yorumlara yer verilmiştir (Deniz, 2007: 16-17):

“Şeyh Said çok zengin olduğu gibi Zazalar ve Kürtler arasında büyük bir nüfuza sahipti. İsyanı tertip edenler de sırf bu yüzden Şeyh Said'i isyanın başına geçirmeyi faydalı bulmuşlardı. Diğer bir hakikatte Şeyh Sait'in başlı başına isyan edecek durumda olmamasıdır. Şeyhi isyandan önce tanıyanlar Sait'in din, mezhep, siyaset ve hükümet ile alakasının hiçbir zaman koyun sürülerinden daha fazla olmadığını söylerler. Şeyh Sait bu bolluk ve rahatlık içerisinde hayatının son günlerinde niçin böyle bir olayın içerisine girip hükümetin başına dert açmak istesin ki? Bunun nedenini uzun bir olaylar zincirinde bulmak mümkündür”

Bahsedilenlerden yola çıkarak Şeyh Sait'in kişiliği itibarıyla devlet aleyhinde isyan edecek bir karakterde olmadığını ifade etmek mümkündür. Bu nedenle isyanı ortaya çıkaran iç ve dış nedenlere de bakmak faydalı olacaktır.

3. ŞEYH SAİT İSYANININ NEDENLERİ

İç politikada siyasi mücadelelerin sürdüğü bir sırada 13 Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da bir isyan ortaya çıkmıştır. Şeyh Sait önderliğinde başlayan bu isyanın ortaya çıkmasında çeşitli sebepler vardır. Tehditlerin farklı şekilde ortaya çıktığı bu sebepleri dış ve iç nedenler olarak incelemek daha uygun olacaktır.

3.1. Dış Nedenler

İsyanın başladığı tarihsel dönem içerisinde gerçekleşen Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'nin dış politikasında dengeleri yeniden tesis etme çabasını taşımıştır. Antlaşma ile çözümlenemeyen Musul, Mübadele Sorunu ve Osmanlı Borçlarının Taksimi gibi siyasi ve ekonomik çok önemli olayların müzakere yoluyla çözümünde Türk Hükümeti, özellikle Misak-ı Milli hükümlerini gerçekleştirmek bakımından Musul'un Türkiye'ye iadesi konusunda kararlı duruş sergilemiştir. İngiltere ise Türk hükümetine bu konuda fırsat vermeme noktasında kararlı davranmıştır. Musul'un ırk, din ve millet yönünden kendisine bağlı olduğu görüşünde olan Türkiye, bu süreçte Musul'un kendisine verilmesini istemiştir. Türkiye, bu görüşünü kanıtlamak için bir soruşturma komisyonunun oluşturulmasını istemiştir. Türkiye'nin böyle bir komisyonun oluşturulmasını isteme sebebi, bu komisyonun yapacağı araştırmanın sonucunun kendi lehine çıkacağı düşüncesidir. Farklı fikirlerin tartışılması neticesinde Milletler Cemiyeti, meselenin milletlerarası bir komisyonun gözleminde yapılacak halk oylaması ile çözümüne karar vermiştir (Aydoğan, 2007: 19).

İngiltere halk oylaması sürecinde meselenin Türkiye aleyhinde çözülmesi için çabalamıştır. Türk istihbaratı, Şeyh Sait'in ayaklanma girişimini ve bu girişimde İngilizlerin oyunu olduğunu beş ay önceden yani 1924 yılı sonbaharından itibaren bilmektedir. O dönemde polis teşkilatından Nizamettin Bey, isyancılarla bağlantılı Palulu Kör Sadi ile irtibat kurarak kendisini İngiltere Hariciye Nezareti Umur'u Şarkiye Müdürü Mr. Tamplen diye tanıtmıştır. İşin ilginç yanı Nizamettin Bey'in İngilizce bilmemesidir. Tercüman olarak da İstanbul Polis Teşkilatı Müdürlüğü İngilizce tercümanlarından Mustafa Necip Emre görevlendirilmiştir. Palulu Kör Sadi aracılığıyla Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdulkadir ile görüşme ayarlanmıştır. Plan ise şudur; Nizamettin Bey İngilizce taklidi bir şeyler söyleyecek tercüman olarak görevlendirilen Mustafa Necip Emre'de çevirisini yapacaktır. Seyit Abdulkadir ise cevabını Türkçe verecektir. Nizamettin Bey'de bunu anlayacaktır. Necip Emre'de Seyit'in sözlerini Nizamettin Bey'e güya İngilizce olarak çevirecektir. Görüşmeler sonunda Mr. Tamplen (Nizamettin Bey) ile Seyit Abdulkadir bir antlaşma yapmaya karar vermiştir. Ancak Seyit Abdulkadir antlaşmayı yapmaktan son anda vazgeçmiştir. Böylelikle isyan planlanandan daha erken başlamıştır. İsyan ortaya çıktıktan sonra Seyit Abdulkadir ve adamları tutuklanmıştır. Diyarbakır İstiklal Mahkemesi tarafından

Palulu K r Sadi de d hil olmak üzerine isyancuların hepsi idam cezasına  arttırılmıştır (Koç, 2011: 6-7; Esen, 2018: 101).

Bu isyanın ortaya çıkmasındaki diğer bir dış etkenin bölgede Ermeniler ve Nesturilerin varlığı olduğu değerlendirilmiştir. Ermeniler, Doğu Anadolu'da bağımsız Büyük Ermenistan Devleti'ni kurmak amacıyla şeriatı ve dini meseleleri  n palana çıkartarak Kürtleri ve Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeni komitelerini isyana teşvik etmiştir. İsyanın çıktığı bölgede ele geçen deliller bu d şuncenin doğruluk payı olduğunu göstermiştir (Deniz, 2007: 8). şeyh Sait İsyanı'nın ortaya çıkmasındaki dış etkenler genel hatlarıyla bu bahsedilenlerden ibarettir.

3.2. İ  Nedenler

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunan Kürtler, özellikle 19. yüzyılda devletin baş etmek zorunda kaldığı her zor dönemde imparatorluğu'nun nüfuzundan kendilerini kurtarma faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu girişimler sonucu 1828-1829 Türk-Rus Savaşı, 1834'te Bulgar bağımsızlık isyanı ve 1880 yılı ile müteakip yıllarda bağımsızlıklarına kavuşma çabasıyla ayaklanmışlardır. Kürtlerin bağımsızlık talepleri özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet yönetiminde ağrılığının sona ermesi üzerine daha kararlı bir şekilde ortaya koyulmuştur (Aydoğan, 2007: 19).

I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın desteğini alan Ermeniler Doğu Anadolu'da isyanlar çıkararak bu bölgedeki halka büyük zararlar vermişlerdir. I. Cihan Harbi sonunda Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla bazı Kürt guruplar bağımsızlık hareketlerine girişmiştir. Bu amaçla kurulmuş olan, milli varlığa zararlı cemiyetler içinde yer alan ve merkezi İstanbul'da bulunan Kürt Teali Cemiyeti adındaki birlik bağımsızlık hareketleri kapsamında faaliyet göstermiştir. Bu cemiyetin en büyük destekçisi İngilizlerin amacı, İngiltere'ye bağlı bir Kürt devleti kurmaktır (Zeyrek, 2013: 113-115).

İsyanın i  nedenleri ile ilgili dönemin Başbakanı Fethi (Okyar) Bey, isyan sırasında edindiği bilgileri Meclis'te paylaşmıştır. İsyancuların üzerinden çıkan mektuplardan bölgede bulunan birçok vatandaşın devlet eliyle öldürüleceği y nindeki haberlerle Türkiye Cumhuriyeti hükümeti aleyhinde kara propaganda yapıldığı anlaşılmaktadır. İsyanın amacını kısmen ortaya koyan ve Meclis zabıt ceridesine geçen mektuplardan biri şu şekildedir (Koç, 2013: 157):

“Kürdistan'da Hükümet teşkil için dolaşarak Piran'a gelmiş olan şeyh Sait Efendi'nin maiyetindeki iki mahk mun derdesti  zerine Piran vakası zuhur eylediği ve iki seneden beri cereyan eden fikir ve sözlerin bugün tatbikatına girişildiği, şeyh Sait'in Hani'ye taarruz ve oradan Lice ve Genç'e hücum ile Piran'a avdetle Piran'ın merkez yapılacağı aynı zamanda Bitlis, Muş, Erzurum ve Hınıs'ta harekâta başlanacağı ve Türk memurlarının hapis Kürt memurlarının şayanı emniyet bulunanların serbest bırakılması ve olmayanların

tevkifi ve hemen çeteler tertibi ile etrafa çıkarılması ve zinhar ahalinin malına, hayatına müdahale edilmemesi ve İslâmiyetin mahvedildiği gün olduğundan, ihyayı dine çalışmaya Cenabı Hakkın Şeyh Efendiyi tavsit eylediği yazılmaktadır.”

Mektuplardan da anlaşılacağı üzere bir diğer iç neden Şeyh Sait'in dinin elden gittiği yönündeki söylemleri olmuştur. Şeyh Sait bu isyanda pay sahibi olmasının sebebinin, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına olan karşıtlığı olarak ileri sürmüştür. Şeyh Sait bu meseleyi İstiklal Mahkemesi'nde de dile getirerek; *“Din elden gidiyor”* ve *“Tanrı Devleti”* gibi söylemlerle dini kurallara dayanan bir devlet yönetimi isteğini ifade etmiştir. Bu isyanın yüzeysel olarak görünen ve çok fazla dile getirilmeyen bir diğer nedeni de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı inkılâplara karşı olunması ve hilafetin geri getirilmesi çabalarına yöneliktir. Dinin devlet işlerinden ayrılmasına gösterilen tepki ise isyanın sadece görünen yüzü olarak değerlendirilmiştir (Gürbüz, 2006: 80).

Şeyh Sait, yakalandıktan sonra mahkeme tarafından yapılan yargılama sırasında, çıkardığı bu isyanın etkin kimlikleriyle alakası olmadığını belirtmiştir. Ancak Şeyh Sait'in bu ifadesi isyana katılanlardan hiç biri tarafından kabul edilmemiştir. İsyân, dini içerikli ortaya çıkmasına rağmen bölgede bazı grupların isyan hareketine katılmasıyla etnik ve siyasi bir isyan hareketine dönüşmüştür. Örneğin Kasım Bey'in yargılanması esnasında mahkeme başkanının isyanın iki seneden beri hazırlık safhası geçirdiğini ve asıl gayelerinin ne olduğunu sorması üzerine Kasım Bey vermiş olduğu ifadesinde isyanın gayesini şöyle özetlemiştir; *“Kimi din için çalışıyor, kimi de siyasi çalışıyordu. Fakat maksat birdir.”* (Deniz, 2007: 4) Kasım Bey'in bu ifadesi isyanın gayesinin dini olduğu kadar siyasi de olduğunu göstermiştir. Şeyh Sait'in, ifadelerde din ve halifelik için yola çıktığını söylemesine rağmen kendisi gibi düşünmeyen ve isyana siyasi amaçlarını katanların da var olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Sait o dönemin gazetelerinden *Hâkimiyet-i Milliye*'de bir “eşkıya reisi” olarak nitelenmiş ve faaliyetleri hakkında etnik bir kimlik belirtilmemiştir. Gazetede isyanın kolluk güçlerinin yerinde müdahalesinin yetersiz kalmasından dolayı büyüdüğü ve on beş bin civarında isyancının Diyarbakır'dan Elazığ'a kadar olan bölgede faaliyet yürüttüğü ifade edilmiştir (Ersal, 2016: 61).

4. ŞEYH SAİT İSYANININ SÜRECİ

4.1. İsyânın Başlaması

Şeyh Sait İsyanı, Cumhuriyet döneminde çıkan diğer isyanlardan farklılık göstermektedir. Bu isyan, kendisinden sonra meydana gelen birçok isyana da kaynak oluşturması bakımından oldukça önem taşımaktadır (Aydoğan, 2007: 23). Ankara Hükümeti'nin aldığı tedbirler sayesinde Şeyh Sait İsyanı bastırıldıktan ve sükûnet

sağlandıktan sonra Ağrı'da ortaya çıkan ve dört yıl gibi uzun bir süre boyunca devam eden isyan, Cumhuriyet döneminin en uzun süren başkaldırılarından biri olmuştur (Köçer, 2004: 383).

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu dağılmış ve Anadolu'nun doğu bölgesinde bir Ermeni devleti kurulması için Ermeniler tarafından bir takım çabalar ortaya çıkmıştır. Bu durumdan faydalanmak isteyen devlet aleyhindeki bazı gruplar da harekete geçerek bağımsızlık peşine düşmüştür (Özsoy, 2007: 18) Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için Kürt Teali Cemiyeti adında (Massicard, 2009: 3) merkezi İstanbul'da olan bir cemiyet faaliyetlerine başlamıştır. Bu cemiyet, daha sonra Diyarbakır, Elazığ, Bitlis illerinde faaliyet göstermeye başlamıştır (Keskin vd., 2012: 37).

Seyit Abdülkadir, Miralay Halit, Hacı Musa ve Yusuf Ziya (Sözber, 2006: 75) Kürt Teali Cemiyeti kapatıldıktan kısa bir süre sonra kendi çevrelerinde gizli bir komite kurmuştur. Daha sonra Yusuf Ziya'nın aracılığıyla Şeyh Sait de bu komiteye alınmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra halifelik kurumun işlevinin ortadan kalkması Cibranlı Halit ile Yusuf Ziya'nın işlerine yaramış, bundan sonra dinin tamamen kalkacağına, aşiret ağa ve hocalarının sürüleceğine dair sürekli propaganda yapmıştır. Bu haberlerden korkan birçok aşiret, ağa ve şeyh bu propagandaya inanmıştır. Cibranlı Halit bunların korkularını daha da çoğaltmış ve Cumhuriyete karşı koymaktan başka çare olmadığını anlatarak isyana hazırlanmalarını sağlamıştır (Deniz, 2007: 21). Kapatılan Kürt Teali Cemiyeti'nin yerine Erzurum'da *Berevaniye Mafe Kurd Teşkilatı* adıyla, "*Kürt halkının özlemlerini dile getirme amacıyla toplumsal bir örgüt şeklinde kurulan*" teşkilatın liderliğini yürüten Cibranlı Halit ve Yusuf Ziya (Atalay, 2015: 3-4), öncelikle dini söylemleri kullanarak fikirlerini başta Şeyh Sait'e ve ona bağlı olan başta isyancılar olmak üzere bölgede diğer hatırı sayılır şeyh ve hocalara aşılamlışlardır. Bölgedeki bazı aşiretler de söz konusu bu isyan hareketini desteklemiştir (İlyas, 2015: 190).

Şeyh Sait isyanı başlamadan önce, Hakkâri ve çevresinde meydana gelen Nasturi hareketinin önlenmesi için gönderilen askeri birlikten birkaç asker firar etmiştir (Toker, 1998: 40-41). Bu esnada, Bitlis'te tutuklu bulunan Cibranlı Halit, Yusuf Ziya'ya bir adamını göndererek isyan hazırlıklarını hızlandırmalarını söylemiş ve Diyarbakır üzerinden Suriye ile temasa geçmelerini istemiştir. Bu olaydan sonra Şeyh Sait, Cibranlı Halit ve arkadaşlarının kurtarılması için çalışmalara başlamıştır. Şeyh Sait'in kendisi de 4 Ocak 1925 günü Şuşar Gökoğlan nahiyesinin Kırıkan köyüne hareket etmiştir. Zirkanlı Miralay Selim ve bölgenin bütün şeyh ve ağaları ile Karlıova'daki Cibranlı Baba, Kamil ve Hatoğulları ile yüzlerce silahlı adam ile Kırıkan köyüne gelmiştir. Şeyh Sait burada; "*Kurulduğu günden beri dini*

mübini Ahmadi'nin temellerini yıkmaya çalışan Türk Cumhuriyeti Reisi Mustafa Kemal ile arkadaşlarının Kuranın ahkâmına aykırı hareket ederek Allah ve Peygamberi İnkâr ettikleri ve Halife-i İslam'ı sürdükleri için gayri meşru olan bu idarenin yıkılmasının bütün İslamlar üzerinde farz olduğunu, Cumhuriyetin başında bulunanların ve Cumhuriyete tabi olanların mal ve canlarının şeraiti Gurra-i Ahmedi'ye göre helal olduğu vs.” (Aşan, 1991: 11) şeklindeki fetvayı vermiştir. Daha sonra Şeyh Sait'in verdiği bu bildiri, Kürt aşiret reislerine dağıtmaya başlanmıştır. Şeyh Sait dağıttığı bu bildirilerin altına “Emirül Mücahidin (Mücahidlerin Amiri) Es Seyit Muhammed Saidi Nakşibendi” (Gürbüz, 2006: 80; Öztoprak, 2013: 6) imzasını atmıştır. Şeyh Sait, fetva verdikten sonra buradan ayrılarak Bingöl ili Karlıova ilçesi Kanireş köyüne gelerek buradaki aşiret reisleri ve ağaları ile görüşme yapmıştır. Kanireş köyündeki aşiret reislerine isyan için hazır olmalarını telkininde bulunmuştur. Daha sonra Şeyh Sait, Bingöl ili Solhan ilçesine bağlı Meleken köyüne giderek Şeyh Abdullah ile isyan için plan yapıp hazırlıklara başlamıştır. Buradan da ayrılarak yine Bingöl'e bağlı Çapakçur, Sımsor, Darahini ve Diyarbakır'a bağlı Lice ve Hani bölgelerini gezerek Piran köyüne gelmiştir. Burada kardeşi Şeyh Abdürrahim ile görüşerek durum muhakemesi yapmıştır (Doğuilleriveveartotarihi, 2015).

Şeyh Sait, Nakşibendî tarikatının da şeyhi olduğu için Piran'da büyük bir nüfuza sahiptir. Şeyh Sait, dolaştığı her yerde devlet ve hükümeti kötüleyen propagandalar yapmıştır. Bunun yanında, hükümet ile arası iyi olmayan aşiret reisleriyle de görüşmeler yapmıştır. Piran'a geldiği gün altı asker kaçağını arayan Jandarma birliği, bu kaçakların Piran köyünde olduğu istihbaratını almıştır. Teğmen Hasan Hüsnü ve Teğmen Mustafa idaresinde bulunan Jandarma Birlikleri, haberin alınmasından sonra Piran köyüne doğru harekete geçmiştir. Kaçakların Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdürrahim'in elinde olduğunu öğrenen Jandarma birlikleri, Şeyh Sait'e haber göndererek kaçakların teslim edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Jandarma Teğmeni ile Şeyh Sait arasında şöyle bir konuşma geçmiştir: Şeyh Sait; “İstediğiniz adamlar benim yanımdadır. Şimdi bunları yakalarsanız benim şerefim ve haysiyetimi çiğnemiş olursunuz. Hükümetin kolu uzundur, bu suçluları istediği zaman yakalayabilir.” Bunun üzerine Teğmen de: “Bizim görevimiz de bunları yakalamaktır. Bu iş için buraya geldik, yakalayıp götürmek zorundayız” der. Bunun üzerine Şeyh Abdürrahim araya girerek; “İstediğiniz adamların hepsi de suçlu değiller. Bunların içerisinde suçlu olmayanlarda vardır. İzin verin bunlar dışarı çıksınlar, ne yaparsanız yapın” (Mumcu, 1991: 81) ifadelerinde bulunmuş ve Jandarma birliklerini oyalamaya çalışmıştır. Bunun üzerine Şeyh Abdürrahim'in önerisi kabul edilmiştir. Fakat Abdürrahim adamlarına Jandarma birliğine saldırı emri vererek Jandarma ile çatışmaya girmiştir. Yaşanan çatışmada jandarma birliği bir

şehit ve iki yaralı vermiştir. Böylelikle Şeyh Sait İsyanı 13 Şubat 1925 tarihinde fiili olarak başlamıştır (Çopur, 2019).

4.2. İsyanın Yayılması

Şeyh Sait İsyanı, Diyarbakır, Muş, Erzincan ve Elazığ bölgelerinde çıkmış ve kısa sürede Mardin, Tunceli, Urfa, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkâri bölgelerine yayılmıştır (Lahdili, 2018: 13). İsyanın yayılması noktasında Şeyh Sait ve isyancılar bir araya gelerek detaylı bir plan yapmıştır. Plana göre, isyan belli başlı bölgelere ayrılmış ve bu belirlenen bölgelere isyandan sorumlu komutanlar atanmıştır. İsyanın planlayıcısı ve yöneticisi Şeyh Sait'tir. Şeyh Sait yanında 350 isyancı ile birlikte 1 Şubat 1925 günü, günümüzde Bingöl ilinin Genç ilçesine bağlı bir bölgeye doğru yol almıştır. Şeyh Sait, burada, Genç ilçesi çevresinde bulunan aşiret reisleriyle toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda isyan bölgeleri cephelere ayrılarak bu cephelere sorumlu komutanlar atamıştır. Şeyh Sait'in aşiretlerle birlikte hazırladığı plan şu şekildedir: İlk önce Bingöl'ün Çapakçur bölgesi ele geçirilecektir. Bu bölge Şeyh Şerif komutasına bağlı İbrahim ve Hasan tarafından yönetilecektir. Çapakçur bölgesi ele geçirildikten sonra Elazığ'a doğru hareket edilecektir. Muş bölgesinin yönetimi ise Melekanlı Şeyh Abdullah'a verilmiştir. Diyarbakır bölgesine gelince, buranın komutasını Şeyh Sait idare edecektir. Kardeşi Şeyh Abdürrahim ise Maden bölgesindeki kuvvetleri komuta edecektir. Şeyh Abdürrahim buradan Siverek'e doğru yol açacak, burası da Şeyh Eyüp tarafından ele geçirilecektir (Mumcu, 1991: 70-71).

Ayaklanmacılar ilk iş olarak telgraf tellerini kesip isyan ettiklerini bildirmişlerdir. 15 Şubat günü Hacı Talat adında Şeyh Sait'e bağlı bir isyancı, Genç Hapishanesini ve Jandarma karakolunu basarak oradaki Jandarmaları esir almıştır. Çapakçur hükümet konağına da aynı saldırı düzenlenmiş ve hükümet konağı isyancıların eline geçmiştir. Böylece Genç ile Çapakçur ve daha sonra Hani, Lice ve Palu'yu içine alan ayaklanma gittikçe yayılmaya başlamıştır. Şeyh Sait, 16 Şubatta Darahini (Genç)'ye hareket etmiş ve şehre girmiştir. Burada hiçbir direnişle karşılaşmayan Şeyh Sait ve isyancılar, ilk iş olarak Ziraat Bankası kasalarını ele geçirmiştir (Aşan, 1991: 12-13).

Bu arada, ayaklanmayı bastırma görevi 3. Ordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya verilmiştir. Kazım Paşa, çabuk hazırlanabilen müfrezeleri harekete geçirerek Lice'ye doğru yola çıkartmıştır. Lice'ye giden askerler Piran'a varınca halkın silahlı direnişi ile karşı karşıya kalmıştır. Askerler ile halk arasında çıkan çatışma sonucunda askerler ayaklanmayı bastırması ve burada bir karargâh kurmuştur. Ancak kurulan karargâh burada fazla duramayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Şeyh Sait, Lice'deyken 21 Şubat günü askerlerin Lice'ye gelmekte olduğu istihbaratını almıştır. Bunun üzerine hazırlıklara başlamış ve Lice'ye gelen

askerler ile isyancılar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaların sonucunda alay birlikleri elliye yakın esir ve bir miktar cephane bırakarak geri çekilmiştir (Aydoğan, 2007: 22).

Şeyh Sait, 22-23 Şubat gecesi kendisine bağlı isyancıları Hani civarındaki askeri birliğin üzerine saldırtmıştır. Şeyh Sait'in bu saldırısı üzerine çatışmaya giren alay birlikleri Diyarbakır istikametine çekilmeye başlamıştır. 26 Şubat 1925 günü isyancılar Hani'yi ele geçirmiştir. Şeyh Sait, Hani'ye geldiğinde askeri bir birliğin Hani bölgesine doğru gelmek üzere olduğunu haberini almıştır. Şeyh Sait, bu haber üzerine derhal kuvvetlerini toplamış ve askeri birliği pusuya düşürerek bütün askerleri esir almıştır. Şeyh Sait bu saldırıdan sonra Diyarbakır'a çekilen alayın üzerine kuvvetlerini sürmüştür. 28 Şubat 1925 günü sayısı seksen kişiye kadar inmiş olan alay birliklerine bir saldırı düzenleyerek buradaki askeri birliği dağıtmıştır (Deniz, 2007: 26-27). O dönemde Başbakanlık görevinde bulunmakta olan Fethi (Okyar) Bey, 25 Şubat 1925 günü mecliste söz konusu isyan ile ilgili bir konuşma yaparak hükümetin aldığı askeri ve siyasi önlemlerle isyanın kısa sürede bastırılacağını ifade etmiştir. Fethi Okyar'ın bu konuşmasından anlaşılacağı üzere, sadece askeri tedbirlerle değil hukuki düzenlemelerden oluşan önlemlerle söz konusu sorunun kalıcı bir biçimde çözülmesi yoluna gidilmiştir. (Koç, 2013: 158).

Bunun yanında isyan bölgesine gönderilen askeri birlikler isyancıları sıkıştırmak için hazırlıklara başlamıştır. Elazığ'da hükümete bağlı olduklarını bildiren bazı aşiretler 13 Mart 1925 günü Palu'nun Hayap köyünde isyancı kuvvetlerle çatışmaya girmiş ve isyancılar Palu'dan tamamen püskürtülmüştür. Bu esnada Diyarbakır'da isyancılar ile askeri birlikler arasında yeniden ufak çapta çatışmalar başlamıştır. İsyancılar üst üste yediği darbelerle hem geri çekilmeye başlamış hem de kendilerine katılmaları için yandaşlar bulmaya çalışmıştır. İsyancılar aşiretlerden bu konuda destek göremeyince, bu sefer küçük çete şeklindeki gruplar halinde gerilla mantığıyla askeri birliklerle çatışmaya başlamıştır. İsyancıların elinde bulunan Varto, Erzurum Hıms'tan gelen askeri birlikler sayesinde geri alınmıştır. Bu süreçte askeri birlikler Çapakçur, Genç ve Lice'ye yaklaşarak, buradaki aşiretlerle bağlantıya geçip kendileri ile birlikte harekâta katılmalarını sağlamıştır. Askerlerin taarruzlarıyla iyice köşeye sıkışan isyancılar, Muş istikametinden kaçmaya çalışmıştır. Hızır Bey kumandasındaki Şark-i Dersimliler, Palu civarında bulunan isyancı gruplarla çarpışarak bu gruplara büyük zayıatlar verdirmiştir (Akyol, 2007: 195).

Askeri birliklerin bu kuvvetli hamlesinden sonra isyancıların hareket sahası giderek daralmış Lice, Hani ve Palu arasındaki hatta kadar gerilemiştir. Şeyh Sait ve beraberindeki isyankârlar firar etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu sırada Ordu müfettişliği bir

beyanname yayınlayarak, “*Şeyh Sait’i sağ getirene bin altın, ölü olarak getirene iki yüz altın verileceğini, bunun yanında sağ veya ölü getirecek isyancının da af olunacağını*” ilan etmiştir (Deniz, 2007: 58-59).

4.3. İsyanın Sona Ermesi

1925 yılı Mart ayının sonundan itibaren askeri birliklerin önemli ve yerinde müdahaleleri sonucu isyancılar can çekişmeye başlamıştır. Çapakçur ve Genç bölgelerine sıkışan isyancılar bu bölgede askeri kuvvetlerle şiddetli çatışmalar içerisinde girmiştir. 8 Nisan 1925 günü Darahini bölgesine ilerleyen askeri kuvvetler, burada bulunan ve bizzat Şeyh Sait tarafından yönetilen isyancılarla çatışmaya girerek isyancıları perişan bir durumda geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Şeyh Sait’in elinden kurtulan esirlerin verdiği ifadelere göre Şeyh Sait ve beraberindeki isyancılar Murat nehrini geçerek firar etmiştir. İsyanın bastırılması sonrasında askeri birliklere ateş açarak şehit olmalarına neden olan sekiz kişi yakalanmış ve Diyarbakır Divan-ı Harbi’nde alınan kararla idam edilmiştir. İsyanın yöneticisi Cibranlı Halit Yusuf Ziya, Cibranlı Halit’in kardeşi Haluk ve Abdurrahman Bitlis Divan’ı Harbin verdiği kararla idam edilmiştir (Deniz, 2007: 62-63).

Şeyh Sait, Muş ve Varto’da aldığı yenilgi üzerine İran’a kaçmak için planlar yapmaya başlamıştır. İsfahan köyüne geldiği zaman yanındakilerle birlikte bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda damadı Şeyh Abdullah ve Binbaşı Kasım, Şeyh Sait’e güvenlik kuvvetlerine teslim olmayı teklif etmiştir. Binbaşı Kasım, Şeyh Sait’ten habersiz Osman Paşa’ya haber göndererek Şeyh Sait’in teslim olmak istediğini bildirmiştir. 15 Nisan 1925 günü Binbaşı Kasım, Şeyh Sait ve adamlarını oyalayarak onlardan habersiz olarak 12. Fırka Kumandanlığı’na şu yazıyı göndermiştir (Gürbüz, 2006: 82):

“12. Fırka kumandanlığına

Şeyh Sait’i Abdurrahman Paşa köprüsünde tutukladım Küçük bir müfreze gönderilmesini arz ederim.

Emekli Binbaşı Kasım”.

Şeyh Sait bu olaydan sonra yakalanmış ve diğer isyancılarla birlikte Diyarbakır’a gönderilmiştir. Şeyh Sait, Şark İstiklal Mahkemesi’nde yargılandıktan sonra idama mahkûm edilmiş ve Diyarbakır’da infazı gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Hasenanlı Halit ve Şeyh Sait’in oğlu Ali Rıza İran’a kaçmıştır. Şeyh Sait’in en sadık adamlarından olan Hacı Ahdi, Seyyid Abdulkadir, Fevzi, Kemal, Abdulkadir’in oğlu Mehmet ve Kör Sadi 27 Mayıs günü Diyarbakır Ulu Camii avlusunda asılarak idam edilmiştir (Deniz, 2007: 79). Böylelikle Şeyh Sait İsyası, 31 Mayıs 1925 günü tamamen bastırılmıştır (Çopur, 2019) Ancak isyanın yankıları ve Türk siyasi hayatına olan etkisi uzun yıllar devam etmiştir.

5. İSYANIN TÜRK SİYASAL HAYATINA ETKİSİ

Şeyh Sait İsyanı, Türk siyasal hayatı içerisinde gelişen önemli ve bölgesel bir başkaldırı olayıdır. Gerek isyanın seyri içerisinde, gerekse de bastırılmasından sonra önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar içerisinde ilk olarak nitelendirilebilecek gelişme, dönemin Başbakanı olan Fethi (Okyar) Bey'in istifası olmuştur. İsyan esnasında Meclis'te edindiği bilgileri paylaşan Fethi Bey, konuyla yeterince ilgilenmediği ve isyanı bastırmakta zayıf kaldığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Eleştiriler ve isyanın olumsuz seyri üzerine istifa eden Fethi Bey'in yerine bu görev İsmet (İnönü) Bey'e verilmiştir. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, İsmet Bey'in hatıralarından oluşan ve Sabahattin Selek tarafından kaleme alınan *Hatırlar* isimli kitapta şu sözlerle özetlenmektedir (Koç, 2013: 159):

“Edindiğim intibaa göre isyan, süratle genişler haldedir. Bu esnada hükümet içinde münakaşalar olmuş ve İçişleri Bakanı bulunan Recep (Peker) Bey istifa etmiş. Hükümet içindeki münakaşalar, hadisenin telakki tarzından ve alınacak tedbirlerden çıkmış. Recep Bey isyanı daha endişeli bir hava içinde karşılayarak bir başvekilden fazla ciddiye aldığı için ihtilafa düşmüşler. Bu sebepten ayrılmış. Ben, Çankaya'da Atatürk'ün misafiri bulunuyorum. Hadiseleri beraber takip ediyoruz. Bugünlerde asilere karşı harekete geçmiş olan bir süvari fırkasını, bulunduğu karargâhta asiler gece basıyorlar ve kâmilen dağıtıyorlar. Bu haber harekâtın bundan sonraki neticeleri bakımından endişelerimiz üzerinde büyük bir etken oluyor ve işin ehemmiyeti bizim gözümüze açık bir surette görünüyor.”

İsyan bastırıldıktan sonra bölgede normalleşme süreci bir hayli zaman almıştır. İsyan sonrasında devam eden asayişsizlik ortamı ile kamu görevlilerinin şehit edildiği bazı talihsiz olayların vuku bulduğu ifade edilmiştir. Bu süreçte çıkartılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile kurulan İstiklal Mahkemeleri isyanın bastırılmasında önemli pay sahibi olmuştur (Koç, 2013: 162). 2 Mart 1925 tarihinde istifa eden Fethi Bey hükümetinin yerini alan İsmet Bey hükümeti tarafından (Ersal, 2016: 68), 4 Mart 1925'te alınan kararla uygulamaya geçilen Takrir-i Sükûn Kanunu'nun tam metni şu şekildedir (TBMM Başkanlığı, 2019a):

“BİRİNCİ MADDE - İrtica ve isyana memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilimum teşkilat ve tahrikât ve teşvikat ve teşebbüsât ve neşriyatı, Hükümet, Reisisicümhurun tasdikıyla ile re'sen ve idareten men'e mezundur.

İş bu efal erbabını Hükümet İstiklal mahkemesine tevdi edebilir.

İKİNCİ MADDE - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren iki sene müddetle mer'iyülicradır.

ÜÇÜNCÜ MADDE - İşbu kanunun tatbikına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

8 şaban 1343 ve 4 mart 1341”

578 Sayılı kararla çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun müteakibinde Meclis'te alınan 117 sayılı karar ile Ankara ve Şark İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Şeyh Sait İsyanı davasına bakan Şark İstiklal Mahkemesi, yaklaşık iki yıl süre görev yapmış ve kendilerine ayaklanmayı bastırmaları için özel olarak verilen idam cezası infaz yetkisini kullanmıştır. 7 Mart 1927 tarihinde alınan meclis kararı ile kapatılan bu iki mahkeme Türk Siyasal Hayatını etkileyecek önemli davalara bakmıştır. Üyeleri milletvekillerinden oluşan, kararları kesin ve itiraz hakkı bulunmayan İstiklal Mahkemeleri, olağanüstü yetkilerle donatılmış ve delillerden ziyade vicdani kanaatlere göre karar veren mahkemelerdir. İstiklal Mahkemeleri'nin kapatılmasından sonra 4 Mart 1929 tarihinde de Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlükten kalkmıştır (TBMM Başkanlığı, 2019b).

Şeyh Sait İsyanı, tüm bu sonuçlarının yanında, Türk siyasal hayatında demokratik bir partinin kapatılmasına olan etkisi bakımından da önem taşımaktadır (Aysal, 2009: 583-584) Çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri içerisinde sayılabilecek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF)'nin varlığı Şeyh Sait İsyanı'ndan bir süre sonra sona ermiştir. TpCF'nin Şeyh Sait İsyanı ile olan ilgisi Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük eseri Nutuk'ta şu sözlerle ifade edilmiştir (Kocaman ve Ceylan, 2016: 14-15):

“Bu parti yurttan can kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk devletini yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih gizli amaçlarla düzenlenmiş genel ve gerici doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman onun önemli ve belirli nedenleri arasında TpCF'nin dinsel konularda verdiği sözleri ve doğuya gönderdiği sorumlu kâtibinin kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır.”

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olarak izlediği politikalar ve parti üyelerinin isyan bölgesinde yaptıkları propagandalar gerekçe gösterilerek kapatılmış ve tarihin geçmiş sayfalarında yerini almıştır (Taşpınar, 2010: 112).

Şeyh Sait İsyanı, iç politikada bu etkileri yaratmış olmasının yanında dış politikada da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Coğrafi konumu ve zengin petrol yataklarına sahip olan Musul, İngiltere ve Rusya için stratejik öneme sahip bir bölgedir. İngiltere, Musul'a sahip olarak Hindistan'daki sömürgeleri ile daha kolay bağlantı kurmanın ve bunun yanında zengin petrol yataklarına sahip olmanın planlarıyla hareket etmiştir. Bu nedenle bölgedeki aşiret reisleriyle yakın temas içerisine girmiştir (Duman, 2017: 247). Şeyh Sait İsyanı bastırılmaya çalışıldığı esnada devam eden Musul meselesi (Babaoğlu, 2012: 93-95), İngilizlerin bölgedeki etkinliği ve yoğun çabalarıyla meşru Türk hükümetinin aleyhinde sonuçlanmıştır.

İsyanın bastırılması esnasında Türkiye Cumhuriyeti hükümetince uygulanan tedbirler, bölgede yaşayan Kürt halkının cephesinden olumsuz olarak karşılanmıştır. Türk hükümetinin bölgedeki savunmasız halka katliam yaptığı, bölgedeki köylerin Türk askerlerince yağmalanıp yakıldığı gibi ciddi iddialar ortaya atılmıştır. O dönem bölgede faaliyet gösteren yabancı basın tarafından da aynı düşünce uluslararası birçok camiada dile getirilmiştir (Dilek, 2013: 496).

İsyanın Kürt isyanı olmasında ziyade dini söylemlerle ortaya çıkan bir isyan hareketi olduğu hakkındaki yabancı basında yer alan haberler çoğunluktadır. Konuyla ilgili Bernard Lewis, *“Ayaklanmayı, ‘Allahsız Cumhuriyeti’ devirmeyi ve Halife’yi geri getirmeyi isteyen derviş ve şeyhler yönetmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal, tekkelerini kapatarak, birliklerini dağıtarak ve toplantılarını, ayinlerini ve özel kıyafetlerini yasaklayarak, dervişlere karşı harekete geçti.”* sözleriyle ifade ederken Paul Genziton ise, *“Şeyh Said, din adına ‘Cumhuriyetin imansız öncülerine’ karşı koydu. Dervişler, şeyhler, hatta bazı hocalar, büyücüler, sihirbazlar, istihareciler bir nevi mâlikane saydıkları bölgelerinde, Cumhuriyetin yenileştirme gerçeğine karşı koymakta yarar görüyorlardı. Bu bakımdan eski sarıklılar, Ankara’dan gelen en ilmi gerçeği bile yanlışlık ve dinsizlikle lekelemek için ellerinden geleni yapıyorlardı.”* sözleriyle bu konudaki tezimizi güçlendirmektedir (Kar, 2007: 10) Bu noktada, Şeyh Sait İsyanı ile ilgili bazı arşivlere ulaşmanın mümkün olmadığı dile getirilerek (Aras, 1992: 7-8) gerçeklerin doğru bir şekilde ifade edilmesinin önemi ortaya çıkmıştır.

6. SONUÇ

Tarihinden ders almayan toplumların, tarihin tekerrür edeceği gerçeğinden kaçamayacakları ortadadır. Bu nedenle, toplumların geçmişte karşılaştıkları olumsuzluklar, geleceklerini inşa etme noktasında kılavuzluk edecektir. Küresel bir güç olma yolunda kararlı adımlarla ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti, tarihsel süreçte karşılaştığı bu olumsuzlukların gelecekte yeniden gerçekleşme ihtimalini tamamen ortadan kaldıracak düzenlemeleri hayata geçirmek mecburiyetindedir.

Etnik çeşitlilik Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren genellikle devletin güvenliğine bir tehdit olarak algılanmıştır (Birdişli, 2014: 1; Bruinessen, 1994: 8). Şeyh Sait İsyanı’nın, devlet tarafından hazırlanan raporlarda genellikle asayiş kavramı (Yayman, 2011: 30) üzerinden açıklanması bu düşünceyi desteklemektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren uygulanan politikalar ile 1924 yılında hilafetin kaldırılması, Doğu Anadolu’da İngilizlerin kışkırtmasıyla muhalefet odaklarının oluşmasına sebep olmuştur. Bu isyanlardan biri Şeyh Sait İsyanı olarak Türk siyasal hayatında yer almıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sosyal ve toplumsal alanda getirilen yeniliklerin sonucunda ağa ve şeyhlerin nüfuzlarını kaybetme korkusu bu isyanda önemli rol oynamıştır.

Bu amaca siyasi amaçlarını gerçekleştirmek isteyenlerin faaliyetlerini de ekleyecek olursak küçük bir olay gibi görünen Piran köyündeki bu çatışmanın isyana dönüşmesinin gerekçesi daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Şeyh Sait İsyanı'nı sadece etnik bir temele dayandırmak, hakikati gözden kaçırmamıza neden olan önyargılı bir bakış açısı olacaktır (Kar, 2007: 5) Şeyh Sait'in söylemlerinden anlaşılacağına göre bu isyanın başlangıçtaki çıkış sebebi, "İslami devlet düzenini ve şeriatı devam ettirmek" olduğu görülmektedir. Ancak isyan genişledikçe İslam ve şeriat adına çıkarılmadığı, bu amaçların dışında siyasi emellerin de isyan sebepleri arasında bulunduğu ortaya çıkmıştır. Şeyh Sait, her ne kadar isyanı din için çıkardığını söylese de isyan, devlet aleyhinde genişleyen çabaların etkisiyle amacından sapmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen bu isyanı sadece etnik kimlikle ifade etmek uygun bir yöntem olmayacaktır. İsyanın etnik veya dini temelli olduğu noktasındaki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bu çalışmada savunduğumuz düşünce, bu isyanın dini temellerle çıkmasına karşın siyasi ve etnik meselelerle de kullanılmış olduğudur. Meşru hükümete karşı olan bölgedeki tüm gruplar bu isyan hareketi içerisinde birleşerek devlet aleyhinde faaliyete geçmiştir.

Bu isyan hareketi, Türk Siyasal Hayatında gerek sosyal gerek siyasi olarak birçok değişikliğe neden olmuştur. İsyanı karşı yumuşak bir politika izleyen Fethi Bey Hükümeti bu isyanla birlikte son bulmuş ve isyanı destekleyen birçok gazete kapatılmıştır. Söz konusu süreç, anlatılanlara ilave olarak tekke ve zaviyeler ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına da neden olmuştur. İsyanın bastırılması sırasında yeni kurulmakta olan bir ülke olarak Türkiye Cumhuriyeti, maddi ve insani büyük kayıplarla karşılaşmıştır. Bunların yanında Türkiye, Musul Meselesi'ne yeteri kadar ilgi gösterememiş ve Milletler Cemiyeti Musul, Kerkük ile Süleymaniye'nin İngilizlere verilmesini sağlamıştır.

Bu isyan, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihindeki olumsuz sayfalar arasında yerini almıştır. Şeyh Sait'in yönettiği bu isyanın amacı her ne olursa ne olsun demokratik ve meşru bir devlet düzenine karşı yöneltildiği ortadadır. Bu isyanın sonucunda kazançlı olan kesimin Türklüğe ve İslam'a karşı olan zihniyetler oldukları da ortadadır. Bu zihniyetlerin isyan ile birlikte emellerine bir nevi ulaşmış olduklarını söylemek mümkündür. İsyan sonucunda Anadolu'da kardeşi kardeşe düşürerek birçok hayatın yok olmasına neden olunmuştur. Bu olaylar sonucunda unutulmaması gereken önemli bir konu vardır ki o da şudur: Tarihimizden ders almadığımız takdirde milli varlığımıza düşman unsurların oyunlarına gelerek benzer olayların tekerrür edebileceği gerçeğidir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından ifade edilen düşünceden hareketle, yetişecek gençlerimize

her şeyden evvel milli varlığımıza düşman olan unsurlarla mücadele etme yöntemleri öğretilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akyol, M. (2007). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek: Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?.* İstanbul: Doğan Kitap.
- Aras, İ. (1992). *Adım Adım Şeyh Sait.* İstanbul: İlke Yayınları.
- Aşan, A. (1991). *Şeyh Sait Ayaklanması.* İstanbul: Kuşak.
- Atalay, A. (2015). Jandarma Er Karamanlı Mevlüt'ün Şeyh Said İsyanı Hatıraları. *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 1-27.
- Aydoğan, M. (2007). *İç İsyancılar ve Şeyh Sait İsyanı.* İstanbul: Nokta Kitap.
- Aysal, N. (2009). Yönetimsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (44), 581-625.
- Babaoğlu, R. (2012). Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11 (22), 63-108.
- Birdişli, F. (2014). Securitization of Kurdish Question in Turkey. *International Journal of Research In Social Sciences*, 4 (2), 1-15.
- Bruinessen, Martin van (1994). Genocide in Kurdistan? The suppression of the Dersim rebellion in Turkey (1937-38) and the chemical war against the Iraqi Kurds (1988), in: George J. Andreopoulos (ed), Conceptual and historical dimensions of genocide. University of Pennsylvania Press, 141-170.
- Çopur, İ. (2019). *Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat - 31 Mayıs)*, http://www.izzettincopur.com/index.php?option=com_content&view=article&id=68:eyh-sat-syani-13-ubat-31-mayis-1925&catid=44:tarh-olaylar&Itemid=49, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Değerli, E. S. (2010). Amerikan Basınında Doğu İsyancıları 1925-1938, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6, 97-121.
- Deniz, M. (2007). Türk Basınında Şeyh Sait İsyanı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Dilek, H. (2013). *Şeyh Sait İsyanının Kürtler Açısından Önemi.* Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler, Uluslararası Sempozyumu, 6-8 Eylül 2012, Bingöl.
- Doğuillerivevartotarihi. (2015). Cumhuriyet Devrinde Doğu İlleri ve Varto, Şeyh Sait İsyanı. <https://doguillerivevartotarihi.blogspot.com/2015/10/bolum-ix-cumhuriyet-devrinde-dogu.html>, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Duman, Ö. (2017). II. Meşrutiyet Döneminde Musul'da Aşiret İsyancıları (1908-1914). Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör içinde, (Ed. Osman Köse), Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Ersal, A. (2016). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin Şeyh Sait İsyanı'na Bakışı. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:12, Sayı: 24, 57-79.
- Esen, N. (2018). Şeyh Sait İsyanında Abdullah Sadi (Kör Sadi)'nin Faaliyetleri ve Yargılanması. *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 11-13 Ekim 2018, Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gürbüz, A. C. (2006). *Mondros'tan Milenyuma Türkiye'de İsyancılar, Olaylar ve Bölücü Faaliyetler.* İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- İlyas, A. (2015). Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyanlarda Aşiretlerin Rolü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 182-200.
- Kar, C. (2007). 80.Yılında Şeyh Said Zaza Ayaklanması ve Gerçekler-6. *ÇIME Zaza Siyaset, Dil ve Kültür Dergisi*,
- Keskin, N. E., Çelik, F.E., Aydın, R., Bayrak, M.B., Yılmaz, A., Dik, A. (2012). *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928.* C. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kocaman H. ve Ceylan M. (2016). Türkiye Cumhuriyetinin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Yasama Dergisi*, 34, 5-23.
- Koç, N. (2013). Şeyh Sait Ayaklanması. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (2), 153-166.
- Koç, Y. (2011). Şeyh Sait Ayaklanmasında İngiliz Parmağı. *Aydınlık Gazetesi*, (29.8.2011), <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1323460520a.pdf>, Erişim Tarihi: 09.03.2019.
- Köçer, M. (2004). Ağrı İsyanı (1926-1930). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 379-388.
- Lahdili, N. (2018). Sheikh Said Rebellion (1925): The Controversy between Nationalist & Religious Motivations. *International Journal of Humanities and Social Science Invention (IJHSSI)*. 7 (5), 13-19.
- Massicard E. (2009). The Repression of the Koçgiri Rebellion, 1920-1921, Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche, [en ligne], publié le: 28 Septembre, 2009, <https://www.sciencespo.fr/mass->

- violence-war-massacre-resistance/fr/document/repression-koa-giri-rebellion-1920-1921, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Mumcu, U. (1991). *Kürt-İslam Ayaklanması*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Özsoy, M. H. (2007). 1919-1938 Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Çıkan İsyânların Siyasi, Sosyal ve İktisadi Sebepleri. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztoprak, F. (2013). Şeyh Said ve Ayaklanması. https://www.academia.edu/7982585/%C5%9EEYH_SA%C4%B0D_VE_AYAKLANMASI, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Serenti (2012). Şeyh Sait Neden Ayaklandı, Sonuçları Ne Oldu? (27 Nisan 2012), <http://www.serenti.org/seyh-sait-neden-ayaklandi-sonuclari-ne-oldu/>, Erişim Tarihi: 28.03.2019.
- Sözbir, H. (2006). The Nature and Characteristics of the Major Kurdish Movements: An Analysis of the Kurdish Movements from the Bedirhan Rebellion (1847 to the Sheikh Said Rebellion (1925). (Yüksek Lisans Tez Özeti), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Taşpınar, B. (2010). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Şeyh Sait Ayaklanması. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TBMM Başkanlığı (2019a). Tahrir-i Sükun Kanunu. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf, Erişim Tarihi: 09.03.2019.
- TBMM Başkanlığı (2019b). İstiklal Mahkemeleri. Cilt: 1, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/istiklal_mahkemesi/cilt1.pdf, Erişim Tarihi: 09.03.2019.
- Toker, M. (1998). *Şeyh Sait ve İsyanı*. İstanbul: Yenigün Yayınları, https://issuu.com/blackauge/docs/metin_toker_-_eyh_sait_ve__syani_, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Yayman, H. (2011). *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*. Ankara: SETA Yayınları.
- Zeyrek, S. (2013). Milli Mücadele Sürecinde Türk-İngiliz Rekabeti Sorunu. *Türkiyat Mecmuası*, C. 23, 109-140.

EXTENDED ABSTRACT

Sheikh Sait Rebellion is the first major rebellion emerged shortly after the founding of the Republic of Turkey. The aim of this study is to reveal the effects of Shaykh Said Rebellion by explaining the reasons and results which developed as a rebellion against the democratic legitimate order in Turkish Political Life. On October 29, 1923, the proclamation of the Republic was met with great excitement and pride in the members of the Turkish nation and was not accepted by some rebels, especially Sheikh Said.

The main reason for the Sheikh Sait Rebellion can be seen as the rapid progress of the Republic's revolutions and the abolition of the caliphate. However, establishing the Republic of Turkey, a Kurdish group in conjunction with the disappearance of the Ottoman Empire, they have fallen into independence struggle. The reason for the rebellion is shown as "Religion is going away!" This thought has also turned into a political cause aimed at establishing a Kurdish State in Eastern Anatolia.

In this period, the policies implemented in the early years of the Republic, the abolition of the Caliphate in March 1924, the Kurds' desire to establish their own independent states and the incitement of the British in this region caused the formation of various opposition foci in Eastern Anatolia.

Kurds, who were under the rule of the Ottoman Empire, attempted to rescue themselves from the influence of the empire in every difficult period in which the state had to cope. 1828-1829

Turkish-Russian War as a result of these attempts, in 1834, the independence of the Bulgarian independence and 1880 in the years following the struggle to achieve independence. Demands for the independence of the Kurds were more determined, especially after the end of the Ottoman Empire's power in state administration after the First World War.

The Sheikh Sait rebellion differs from other rebellions in the Republican era. This rebellion is very important in terms of creating resources for many of the rebellions that occurred after him. The public first believed that this rebellion was a small banditry and counter-movement. Therefore, the public's belief that the rebels would be captured in a short time resulted in the public not giving enough importance to this event at first. The government also believed in the first impression that the rebellion was a small banditry movement. The reason for this is that the rebels prevented the communication of the telegraph wires during the rebellion and that the information about the rebellion could not reach Ankara. Later on, the seriousness of the rebellion was understood by the public and important news about the rebellion was published in the newspapers published at that time.

When Sheikh Sait Rebellion first started, Prime Minister Fethi Bey was late in dealing with the incident. Fethi Bey's cabinet did not think that the rebellion would grow too much. Therefore, it was not appropriate to take hard measures quickly. As the rebellion progressed further, the seriousness of the situation was understood and it was argued that hard measures should be taken in order to remove the new laws for suppression. Upon these developments, the parliamentary group was convened. As a result of the violent debates in this meeting, additional measures were taken to take measures taken by the government. Fethi Bey stated that the measures taken had been good and accurate. As a result of this meeting, Fethi Bey's cabinet considered disbelief and resigned from the cabinet. After Fethi Bey's resignation, Mustafa Kemal gave İsmet İnönü the duty of forming the new cabinet. İsmet İnönü became the Prime Minister after the assembly gave the vote to the new cabinet. After İsmet İnönü became prime minister, the government's accepted the proposal of Tahrir-i Sükûn. With the adoption of this bill, the government has taken an important mandate to ensure the order in the country. On the basis of this authority, the Government initiated the establishment of two Independence Tribunals, one in Ankara and the other in the region of rebellion. Giving such an extraordinary authority to the government shows the seriousness of the rebellion.

After the rebellion was suppressed, the normalization process in the region took a long time. It was stated that there were some unfortunate events in the aftermath of the rebellion and some unfortunate incidents in which public officials were martyred. This rebellion has caused many changes in Turkish Political Life both socially and politically. The government of Fethi

Bey, which had a soft policy against the rebellion, ended with this uprising and many newspapers were closed.

The Sheikh Said Rebellion, in addition to all these results, is also important in terms of its effect on the closure of a democratic party in Turkish Political Life. The existence of the Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF), which can be considered as a transition to multi-party political life, ended after the Sheikh Said Rebellion.

Republic of Turkey as a country newly established during the suppression of the rebellion, have met with great material and human losses. Besides Turkey, Mosul Issue had failed to show enough interest and the League of Nations in Mosul, Sulaimaniya was given to allow the British to Kirkuk.

As a result of this rebellion, it is clear that the winning side is the mentality against Turkishness and Islam. It is possible to say that these mentalities have partially reached their goals with the rebellion. As a result of these events, there is an important issue that should not be forgotten: It is the fact that if we do not learn from our history, we can repeat the similar events by falling into the trap of enemies.